

DCIDOB 110.

1989, L'ANY DELS GRANS CANVIS.

Sud-àfrica 1989.

L'eclosió de la nació de l'arc de Sant Martí.

Ferriol Soria.

Sud-àfrica 1989

L'eclosió de la nació de l'arc de Sant Martí

Ferriol Soria   Centre d'Estudis Africans (CEA)

La cimera de Reykjavík entre Ronald Reagan i Mikhaïl Gorbtxov el 1986 va deixar el món dividit en esferes d'interès i amb la sensació que el món bipolar de la Guerra Freda començava a esberlar-se. El consegüent reajustament geoestratègic generava molts efectes col·laterals, i un d'aquests es trobava a milers de kilòmetres al sud, a Sud-àfrica, on ja, per si mateix, podíem trobar a mitjan anys vuitanta enormes tensions i transformacions de procedència endògena i exterior. El règim d'apartheid començava a donar avisos seriosos de col·lapse, i l'any 1989 molts dels conflictes en joc trobarien la seva implosió, solució o canalització, amb el Govern de Pretòria i els moviments d'alliberament, que jugaven les seves cartes, i una comunitat internacional que pressionava, donava suport i matisava convenientment la seva intervenció.

Potser hauríem de començar dient que la Guerra Freda a Sud-àfrica va ser un element molt més important del que ens pensem, no només pel joc d'aliats econòmics i militars del Govern i dels moviments d'alliberament, especialment el Congrés Nacional Africà (d'ara endavant CNA), sinó pel que va significar en la configuració d'un determinat estat psicològic de la minoria governant que, com veurem, va donar carta blanca als responsables de seguretat del règim de l'apartheid per aplicar polítiques mai contestades. La fi de la Guerra Freda i els canvis a l'URSS havien, doncs, de tenir un impacte en les dinàmiques pròpies del règim d'apartheid i d'oposició sud-africans. Quina influència tindria en les dinàmiques de negociació política de final dels vuitanta?

Una mica de memòria: el món d'apartheid

El 1910 es va crear la Unió Sud-africana i només tres anys més tard va aparèixer el partit que el dirigiria durant més de 40 anys des de mitjan segle: el Partit Nacional (PN), de tendència racial i nacionalista afrikaner. Quan el 1948, el PN de D.F. Malan va guanyar les eleccions, es van acabar els anys de governs amb models racialistes més moderats, però segregacionistes, establerts sota un patró de *laissez-faire*, i es van iniciar els governs dels ideòlegs i els tecnòcrates. Malan va fer una primera intervenció que marcà els següents 42 anys de la vida sud-africana: "Avui Sud-àfrica és de nou un país blanc".

L'apartheid, o desenvolupament separat de les comunitats, teoritzat pel psicòleg Hendrik Verwoerd, edificava una discriminació racial legal i sistemàtica. El Govern afrikaner va iniciar un procés d'afirmació de la seva identitat mitjançant la consolidació de factors involuntaris, com el color de la pell, els orígens territorials i un cert sentiment de classe, deixant de banda elements mutables i voluntaris com la llengua, la religió o la residència.

Podem dividir el cos legislatiu que explica el règim d'apartheid en set categories: les pròpies de l'apartheid, les relacionades amb el mercat de treball, la legislació en seguretat, la discriminació política, les lleis de propietat de les terres, les lleis d'educació i les lleis d'ordenació urbanística. A la figura 1 s'enuncien algunes concrecions d'aquestes lleis. Aquesta és la Sud-àfrica que els moviments d'alliberament i la minoria governant van desafiar o defensar virulentament mentre la Guerra Freda s'imposava en les esferes geoestratègiques mundials.

La importància de la Guerra Freda a Sud-àfrica

Durant els anys vuitanta dues idees principals formaven part de l'ideari dels líders i de les forces de seguretat del país. En primer lloc, i com havia dit Verwoerd, Sud-àfrica era “el símbol de la lluita contra el comunisme i un bastió per al cristianisme a l'Àfrica i el món occidental”. En segon lloc, i com diria anys més tard el president Pieter Willem Botha, el seu “bon Govern”, es veia obligat a embarcar-se en una “estratègia nacional total”, que previngués el caos d'un Govern controlat pels comunistes, amb i per mitjà del CNA, en un continent caòtic. Per absurdes que ens semblin, eren idees atractives per als Estats Units, i molt aplaudides en cercles procolonials de França, Bèlgica i el Regne Unit.

Els conceptes derivats de la Guerra Freda van ajudar a forjar una cosmovisió dels responsables de la Seguretat i Estratègia Nacionals, que marcava la superioritat d'un món que calia preservar sobre l'altre, i afegia a la divisió blanc/negre la superposició Est/Oest. Sud-àfrica va començar a definir-se a si mateixa després de la Segona Guerra Mundial a partir d'estàndards conceptuals de seguretat americans, basculant de 200 anys d'història de *domini* britànic cap a les urpes ideològiques del maccarthisme¹. La Guerra Freda –i la seva propaganda a cinemes, TV, literatura, etc.– proporcionava l'organització d'un nou codi per entendre la posició sud-africana al món, però debilitava la capacitat de mantenir un judici independent per interpretar les seves relacions internacionals i amenaces reals.

Com va exposar Henry Kissinger en el seu National Security Memorandum, el manteniment del poder blanc era necessari perquè només aquest podia generar un canvi constructiu. Aquesta visió va permetre formes de cooperació clandestina tant militar, d'intel·ligència, econòmica i fins i tot d'intercanvi d'espies. Pretòria es convertia en un aliat fiable, marítimament clau i font de minerals estratègics. Els moviments d'alliberament, d'altra banda, treballaven amb un imaginari igualment influït per la Guerra Freda, en aquest cas vinculat a l'URSS.

L'“Any d'Àfrica”, 1960, va ser testimoni de la independència de 17 països del continent, però els governs de Rhodèsia, Sud-àfrica i Àfrica del Sud-oest van aturar el cop i les organitzacions d'alliberament van haver de començar a utilitzar la força armada com a forma de lluita. L'URSS havia de determinar la seva actitud cap a aquesta lluita, més enllà de la lògica de la Guerra Freda, tenint en compte que la seva Constitució considerava que “donar suport a la lluita dels pobles per l'alliberament nacional i el progrés social” era un dels objectius de la seva política exterior. Si Moscou donava suport a la lluita contra el colonialisme i el racisme des dels primers dies de la revolució de 1917, no és estrany que comencés la prestació d'assistència i suport polític a aquells que lluitaven per l'antiimperialisme i l'alliberament nacional. Amb tot, cal recordar que la lluita contra l'apartheid ni es va instigar ni es va impulsar des de Moscou, sinó que fou adoptada pels mateixos moviments d'alliberament. El 1961, el CNA de Nelson Mandela i els líders del Partit Comunista al capdavant van aprovar la creació de l'MK (*Umkhonto we Sizwe*, la llança de la nació), braç armat de l'organització, i no va ser

fins a final d'aquell any quan líders del Partit Comunista i el CNA van buscar l'opinió soviètica al respecte. La resposta del secretari internacional del Partit Comunista de la Unió Soviètica (PCUS), Boris Ponomarev, va ser: “Vostès saben millor que ningú el que s'ha de fer”.

La cooperació a gran escala entre l'URSS i el CNA es va iniciar el 1963, després de la visita d'Oliver Tambo a Moscou². El suport soviètic va ser vital, especialment en l'àmbit militar i financer³, però la cooperació va anar molt més enllà: formació de membres del CNA en institucions d'ensenyament superior, sindicats i escoles; assistència mèdica i repòs a ferits i malalts del CNA en hospitals militars; formació a metges i infermeres; suport polític i diplomàtic –tant a l'ONU com en altres organitzacions internacionals–; facilitació de contactes bilaterals i suport a les campanyes humanitàries i de solidaritat internacionals. L'ajut, des de 1978, va traslladar-se també als camps del CNA d'Angola, on van arribar metges i uns 200 especialistes militars soviètics entre 1979 i 1991 per a la formació de quadres i unitats armades de l'MK. Amb tot, l'element més important i immaterial d'aquesta contribució per al futur sud-africà fou el foment del no racisme a les files dels moviments d'alliberament.

Fins al 1989 la col·laboració entre l'URSS i el CNA va ser creixent, intensa i diversa. Però –i malgrat la trobada Gorbtxov-Tambo el 1986–, els primers anys de la *perestroika* van començar a canviar alguns patrons de comportament que cal interpretar no com de refredament sinó de resituació. La *glasnost* va fer de l'URSS un dimoni amb menys cua i la distensió internacional va permetre instal·lar a Sud-àfrica un clima on la negociació política passava a ser possible. La por a l'assalt marxista del CNA s'anava dissipant i a la vegada el desastre militar sud-africà a Cuito Canavale, a Angola (1987-1988), i la virulència de les protestes al país situaven el Govern en la necessitat de moure fitxa. Paral·lelament, el Regne Unit i els Estats Units reconeixien el CNA com un interlocutor indispensable per resoldre l'atzucac sud-africà. La voluntat de Gorbtxov de traçar nous ponts amb Occident per reduir el deute, obtenir transferència tecnològica i privilegis comercials va fer que comencés a marcar certes distàncies amb el CNA des de final del 1989. Es tractava d'emetre al món occidental un senyal de no voluntat imperialista comunista que li podia anar en contra. Amb tot, les ajudes van continuar arribant i si la política de gestos públics n'era una, l'assistència tècnica al CNA no va parar del tot fins al cop d'Estat a l'URSS, el 1991.

La política de Boris Ieltsin d'obtenir resultats i prebendes econòmiques a curt termini generaria un canvi radical de la política amb Pretòria: la fi del finançament de la lluita armada, l'inici de converses amb el Govern de minoria blanca per obtenir prebendes comercials i l'expulsió d'estudiants del CNA i de guerrillers de l'MK. Per a uns, Rússia deixava de ser una amenaça i per als altres un gegant menys influent que els havia traït. Fins a la creació del Govern d'unitat nacional de 1994 no tornarien a teixir-se nous ponts de contacte, profundament tocats durant els tres anys anteriors.

La resistència a l'apartheid

Tota aquesta activitat exterior del CNA i del Partit Comunista es veia reforçada per la fonamental resistència endògena que a mitjan anys vuitanta va portar Sud-àfrica a una situació quasi ingovernable. Els elements de pressió que se sumen i retroalimenten per arribar a aquesta situació són els següents:

– *La lluita contra el sistema de classes* que fixava els salaris d'acord amb la raça, amb protestes mai prou contundents a la dècada dels anys cinquanta.

– *La lluita contra el sistema de passis*, una de les pedres de toc del Govern i de l'oposició, que té com a exemple de protesta més sagnant els fets de Sharpville del 27 de març de 1960, que van acabar amb la mort de 69 persones, entre les quals hi havia dones i infants, i més de 200 manifestants ferits. Aquell mateix dia, el president del CNA, Albert J. Luthuli, va cremar en públic el seu permís i va proclamar en nom del CNA una Sud-àfrica sense permisos ni controls. S'instaurà l'estat d'emergència i s'inicià la detenció de milers de persones.

– *La llengua*. L'apartheid tenia separats els sistemes educatius per races i imposava el coneixement de la llengua afrikans a totes les comunitats. Aquestes reformes educatives van comportar múltiples protestes, entre les quals destaca la revol·ta de Soweto de juny de 1976, contestada amb una repressió brutal, que es va allargar més de cinc mesos i es va estendre en forma de vagues de treballadors. Va acabar amb 575 morts i més de 2.380 ferits. Va ser la primera vegada que es retransmetia un fet d'aquesta virulència per la televisió i la comunitat internacional va iniciar un salt qualitatiu i quantitatiu en la seva lluita contra el règim.

– *Problemes fronterers*. Les nacions que encerclaven Sud-àfrica dirigides per caps d'Estat blancs van anar desapareixent (Moçambic, 1974; Angola, 1975; Zimbabwe, 1980) o podien fer-ho (Namíbia) i el règim començava a sentir-se aïllat. Sota el poder de Botha, primer ministre des del 1978, s'inicià a Sud-àfrica el que es va anomenar “estratègia total”, una reforma del sistema que no era una altra cosa que una reformulació encoberta de l'apartheid. La reforma estava íntimament lligada a la relació amb els nous països veïns als quals s'havia de tallar la ruta d'aprovisionament i desestabilitzar, ajudant les faccions oposidores, per mantenir-los econòmicament dependents de Sud-àfrica. La lluita va acabar amb el fracàs de Cuito Canavale i quedava clar que el règim havia de canviar per tenir fronteres relativament estables.

– *La religió*. Una de les poques veus legals d'oposició venia de les esglésies i especialment del cap de l'església anglicana i arquebisbe de Ciutat del Cap, el reverend Desmond Tutu. Tutu comptava amb el suport intern i el de la comunitat internacional i condemnava l'apartheid com un sacrilegi⁴.

– *La radicalització dels moviments interiors fins al 1989*. El CNA, clau per entendre l'oposició al règim d'apartheid, va néixer el 1912 i va mantenir, els primers 30 anys, un discurs moderat i influenciat pels mètodes pacífics del Mahatma Gandhi. Els anys quaranta, de resultes de la política segregacionista d'apartheid, el partit va fer un tomb cap a posicions

affricanistes moderades —els més radicals havien abandonat el partit— amb una generosa capacitat d'integració racial. Fou el moment en què els joves del partit, encapçalats per Anton Lembede, Walter Sisulu, Tambo o Mandela, van prendre el relleu i van demanar a les bases una orientació cap a una política molt més desafiant i una nova estratègia multiracial que seria retinguda a la Carta de la Llibertat del 26 de juny de 1955, on s'exposen les reivindicacions principals, guia dels moviments opositors multiracials al llarg dels següents 35 anys. Entre 1960 i 1990, el CNA va ser prohibit i la clandestinitat i l'exili van radicalitzar la seva ideologia (a l'entorn d'una certa democràcia social i el socialisme marxista) i la seva acció (a partir de l'esmentada creació de l'MK).

Fins a final dels seixanta, no hi va haver cap grup capaç de mobilitzar tanta gent (conjuntament amb el Pan Africanist Congress de Robert Sobubwe i el Partit Comunista de Joe Slovo, també prohibits); va ser aleshores quan va aparèixer una nova generació d'activistes exemplificada pel grup Black Consciousness (BC) d'Steve Biko, que demanava una nova actitud moral i l'orgull als negres pel fet de ser negres. L'exili i la repressió feien perdre força al CNA i, malgrat els nous activistes, el Govern continuava controlant el país. El 1983 va aparèixer el Front Democràtic Unit (FDU), nodrit d'associacions cristianes, de barri, de dones, sindicats i comerciants, que abraçaria els principis de la Carta de la Llibertat del CNA. A mitjan anys vuitanta, des del CNA a Lusaka es va instar a “convertir els guetos en llocs ingovernables” i la rebel·lió va començar a prendre un to amenaçador per al Govern. En aquest context, Botha, el gener de 1985, va oferir públicament la llibertat a Mandela si rebutjava incondicionalment la violència com a instrument polític. Mandela va respondre immediatament lliçant la seva llibertat a la del conjunt del poble sud-africà⁵.

A mitjan 1986, el Govern sud-africà va iniciar una contraofensiva repressiva extraordinària: va prohibir l'FDU, va emmudir tots els mitjans de comunicació i va declarar l'estat d'excepció. Aquesta reacció li va valer un fort suport a les eleccions de 1987, que van conformar un arc parlamentari encara més radical. La situació a final dels vuitanta havia arribat a un difícil atzucac que mantenia el país en una situació ingovernable.

– *Col·lapse econòmic*. L'economia sud-africana dels anys setanta i vuitanta va entrar en crisi justament pels fonaments sobre els quals s'edificava. Empresaris com Harry Oppenheimer, president de l'Anglo-American, exposaven el 1971 que l'èxit econòmic de l'apartheid portava incorporat l'embrió del seu fracàs. La subqualificació de la població negra, derivada de les lleis d'educació per a la comunitat bantu de 1953, tornava com un bumerang contra l'economia sud-africana els anys vuitanta.

Posem nom a alguns símptomes: es va reduir el creixement del PIB, del 5,9% entre 1960-1967 a un 1% entre 1982-1987; les inversions estrangeres van disminuir (per insegures i per la demanda de boicots) i va augmentar el dèficit (ja que l'Estat actuava de substitut del capital privat) del 2,6% el 1981 a un 5,8% el 1987; va augmentar la taxa d'inflació (que va arribar a

triplicar les dels seus aliats comercials de referència) i el 1986, en pocs dies, el rand va perdre el 50% del seu valor; la balança de pagaments va esdevenir negativa i es va constatar un èxode de capitals amb la marxa de més del 40% de les multinacionals del país, sobretot a partir de les sancions de 1986; va augmentar el deute a curt termini i el 1985 el Chase Manhattan Bank i, tot seguit, la resta de bancs, va anunciar que no re-esglaonarien el deute i que no donarien més fons al país; tant les taxes de productivitat del capital com les del treball van disminuir i el sector miner, clau en la indústria sud-africana, va restar obsolet en el moment de màxima expansió de les mines auríferes al món, i van començar a perdre lloc en els mercats internacionals.

L'“estratègia total” de Botha i la reforma constitucional de 1983 pretenien revocar aquesta situació: major qualificació dels treballadors, menor intervenció estatal en favor dels monopolis empresarials sud-africans i necessitat de crear una petita classe mitjana no blanca, desmantellament d'algunes lleis menors de l'apartheid que permetria una certa activitat sindical i creació d'una Constitució Tricameral (blancs, indis i mestissos) que continuava exclouent el 70% de la població. Però l'oposició (FDU notablement) va reaccionar amb revoltes i van emergir poderoses organitzacions sindicals com la COSATU exigint la fi real de l'apartheid i no una trista reformulació.

Figura 1: Exemples de lleis del règim d'apartheid

Les lleis d'àrees de grups o *Group Areas Act, No. 41, de 1950*, en vigor fins al 1991, dividien el país sencer en zones que havien de ser ocupades segons els diferents grups racials; va significar que entre 1960 i 1983 més de 3,5 milions de persones fossin recol·locades arreu del país.

La *Population Registration Act, 1950, No. 30*, una de les claus de volta del sistema d'apartheid, que classifica cada sud-africà d'acord amb categories de color i raça: blancs, mestissos, indis i bantus o negres (70% de la població). Tot i la imprecisió de la classificació, la llei va ser efectivament aplicada fins al 1991. Com comenta Desmond Tutu, l'Estat es convertia en una *pigmentocràcia*.

Les lleis de moralitat pública, com la *Prohibition of Mixed Marriages Act, No. 55, de 1949* i la *Immorality Amendment Act, de 1950*, en vigor fins al 1985, prohibien tots els futurs casaments interracials així com la relació o contacte sexual entre gent de diferents grups.

Les lleis de repressió i control polític, estrictament lligades al control de la mà d'obra negra per respondre a les demandes del sistema econòmic sobre el que descansava l'apartheid. Eren la *Suppression of Communism Act, No. 44, de 1950* i vigent fins al 1991, que prohibia el Partit Comunista i, a la pràctica, tota organització opositora, ja fos comunista, radical, liberal, religiosa radical o simplement molesta. Destaquen també la *Public Safety Act, No. 3, de 1953*, relacionada amb els estats d'emergència al país, i la *Criminal Law Amendment Act, No. 8, de 1953*, contra tota manifestació de desobediència civil.

Les lleis de mobilitat i separació, com la *Black (Native) Laws Amendment Act, No. 54, de 1952* (i aplicada fins al 1984), segons la qual es controlava l'accés a les ciutats d'homes i dones negres amb uns passis d'entrada. El mateix any s'aprovava la *Blacks Abolition of Passes and Co-ordination of Documents Act, No. 67, vigent fins al 1986*, que uniformitzava i explicava quin era l'ús dels passis a tot el país, amb un complex sistema que fixava les possibilitats de mobilitat d'una regió a una altra. Amb la *Separate Amenities Act, No. 49, de 1953* (i aplicada fins al 1990) es designaven totes les instal·lacions d'ús públic (parcs, zoos, platges, camps d'esport, transports, etc.), d'ús exclusiu per a grups específics, i d'on la comunitat negra quedava exclosa en la major part.

Les lleis bantus de 1951, 1953 i 1959. D'acord amb el procés de retribilització necessari per anar ubicant les comunitats negres a les reserves i com a complement a la *Group Areas Act* es reconeixien autoritats tribals tradicionals i el seu establiment regional i territorial a les reserves (*Black Bantu Authorities Act, No. 68, 1951*). Les lleis bantus de 1959 signifiquen el final de la construcció del llarg camí legislatiu ideat per Verwoerd. La *Representation between Republic of South Africa and Self-Governing Territories Act (Promotion of Bantu Self-Government Act), No. 46, de 1959*, transformava el que fins llavors havien estat reserves en autèntics estats independents, dividint les comunitats negres en grups separats ètnicament que serien inserits en aquests anomenats *bantustans*, majoritàriament emplaçats a la regió oriental de Sud-àfrica. Segons la llei, els representants africans serien expulsats del Parlament de la Unió i es promourien vuit noves unitats nacionals en pro d'una futura unió pròpia, constituïda amb autoritats tribals. Aquestes pàtries bantus, per tant, haurien d'aconseguir en un futur la seva independència formal, i els seus habitants perdrien la ciutadania sud-africana, de manera que Verwoerd completaria la seva tasca per "recuperar el somni d'un país blanc que els havia estat donat per mitjà diví". La idea final era aconseguir estats amb independència política però interdependència econòmica.

Si bé semblava que el 1987 l'Estat havia aconseguit frenar el cop, les estadístiques de 1988 i 1989 van revelar de nou les mateixes tendències. En aquest context, dirigents dels principals monopolis i empreses sud-africanes van volar a Lusaka per conèixer de primera mà les orientacions econòmiques que podria prendre el CNA en un futur. La potencial negociació va guanyar també un prudent vist-i-plau econòmic.

– *Les sancions i embargaments internacionals.* El 31 d'octubre de 1946 va tenir lloc la primera referència de repulsa contra el Govern sud-africà a l'ONU per part del Govern de l'Índia. Des de llavors, la posició internacional sobre la realitat sud-africana va anar canviant a mesura que els plans de l'apartheid s'anaven aplicant. El desembre de 1950, l'ONU va declarar per primera vegada que “una política de segregació racial està necessàriament basada en doctrines de discriminació racial”. El 1956, Sud-àfrica va deixar una representació testimonial a l'ONU i el 1961 va abandonar la Commonwealth. Les advertències de l'ONU es van endurir de resultes de la massacre de Sharpsville i el 1962 es va aprovar el Comitè Especial Anti-apartheid com a instrument internacional clau per a la lluita concertada contra l'apartheid. El 1966, l'Assemblea General de l'ONU condemnà l'apartheid com un Crim contra la Humanitat.

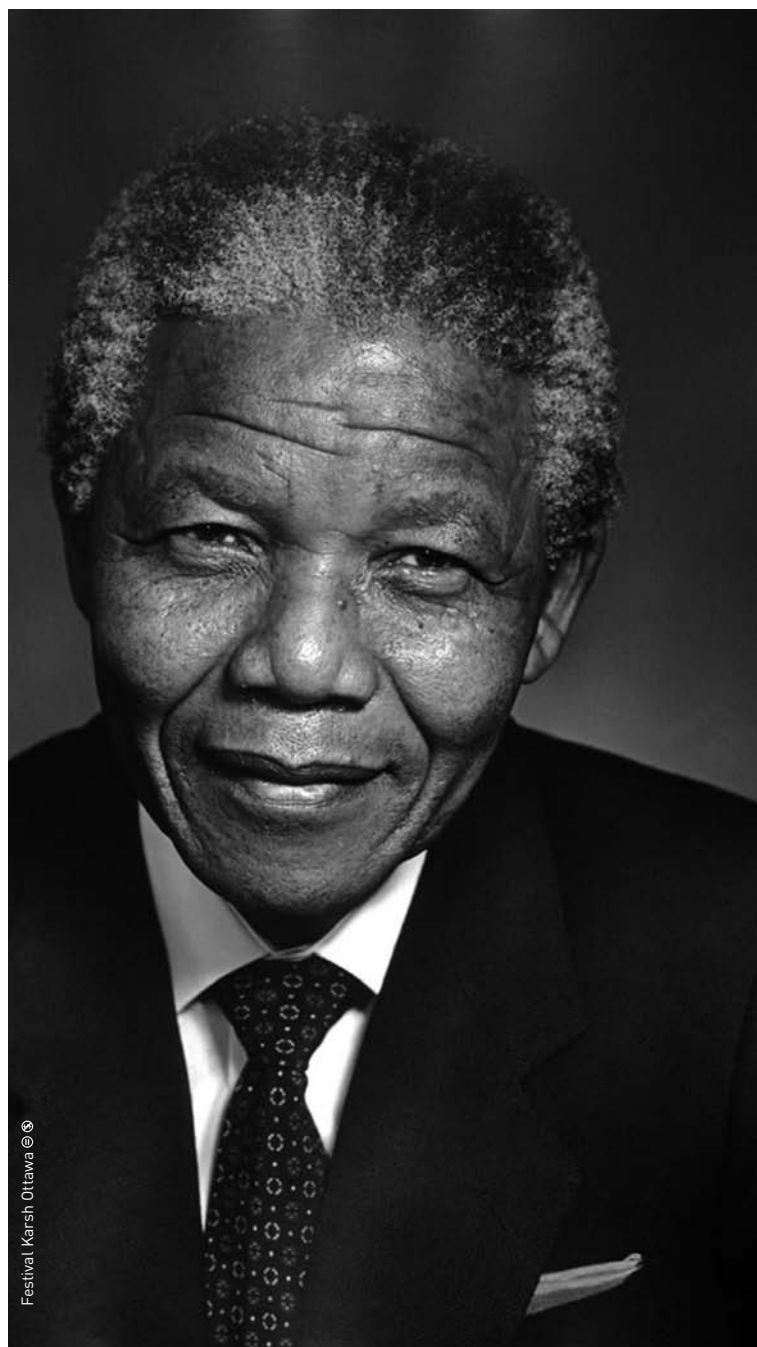
Les crides de l'ONU no van produir cap canvi en les polítiques de Pretòria, i arran de la carnisseria de Soweto, l'assassinat de Biko i la il·legalització de l'oposició política, l'ONU va adoptar per primera vegada a la història un embargament total contra el país (resolució 418 de 1977 on es declara el règim pretorià com una amenaça per a la pau). Des de llavors, països com Suècia van començar a finançar obertament els moviments d'alliberament sud-africans. Quan el 1985 el president Botha va decretar l'estat d'emergència, l'ONU va fer una crida a la comunitat internacional per a l'establiment de fortes sancions econòmiques, seguida massivament a Amèrica i a Europa –amb l'excepció del Govern de Margaret Thatcher. És el moment en què els bancs estrangers van començar a denegar crèdits i centenars d'empreses transnacionals es van retirar del país. Paral·lelament, el 1986 els Estats Units van aprovar la Comprehensive Anti-Apartheid Act.

D'altra banda, la *perestroika*, la seva *glasnost*, i la fi del món bipolar van alliberar a la vegada els imaginaris dels principals actors sud-africans, i es va obrir la possibilitat que règim i oposició poguessin plantejar bases de negociació abans impossibles.

Si hi sumem, a més, les campanyes de pressió internacionals exemplificades amb el concert de Wembley de 1988 i les prohibicions de participació de la selecció a competicions internacionals de rugbi o als Jocs Olímpics –des de 1964–, entendrem com, el 1989, la pressió exterior afectava fortament l'autoestima de les bases de la minoria governant.

D'acord amb la mateixa ONU les relacions amb Sud-àfrica van fer un tomb a partir de 1989 (altre cop 1989) quan, a partir de la Declaration on Apartheid and its Destructive Consequences in Southern Africa, i vistos els primers gestos de canvi del Govern de Frederik de Klerk, s'ajudà a crear les condicions que permetrien les eleccions de 1994.

Fins al 1989 la col·laboració entre l'URSS i el Congrés Nacional Africà (CNA) va ser creixent, intensa i diversa. Però els primers anys de la *perestroika* van començar a canviar alguns patrons de comportament que cal interpretar no com de refredament sinó de resituació

1989, l'eclosió dels canvis

Amb la inesperada pujada al poder de de Klerk, que va substituir P.W. Botha entre l'agost i el setembre de 1989 –després d'una *afortunada* apoplexia d'aquest darrer el gener que el va fer dimitir com a líder del PN–, Sud-àfrica estava experimentant sense saber-ho l'inici del canvi cap al règim democràtic. Frederik de Klerk, gens sospitós de representar cap opció reformista o moderada, va agafar les regnes d'un procés aparentment sense sortida a final dels vuitanta.

Mandela havia mantingut des de maig de 1988 reunions a la presó de Pollsmoor amb les autoritats per esbossar les bases d'una futura negociació constituent entre el Govern i el CNA, amb tres temes encallats damunt la taula: la lluita armada, la por a la relació amb el Partit Comunista i el govern de la majoria. Els avenços van fer que el 10 d'octubre de 1989 es produís un primer gest que donaria la volta al món: l'alliberament de Walter Sisulu, i altres set camarades significants, de Robben Island: Raymond Mhlaba, Ahmed Kathrada, Andrew Mlangeni, Elias Motsoaledi, Jeff Mesemola, Witon Mkwai i Oscar Mpetha.

El 2 de febrer de 1990, en una sessió del Parlament i davant la sorpresa de tothom, de Klerk va anunciar que “el temps de la violència s'ha acabat (...) L'hora de la reconstrucció i la reconciliació ha arribat”. Va legalitzar el CNA, el Partit Comunista i un conjunt d'organitzacions prohibides. Una setmana més tard, i després de múltiples converses amb el mateix de Klerk, Mandela era alliberat davant la perplexitat de la direcció del CNA a Lusaka. Era l'11 de febrer de 1990.

En aquell moment, ni l'Estat ni l'oposició es trobaven en una posició de força suficient per imposar les seves tesis. Les negociacions de Groote Schuur i Kempton Park partien del fet que el 85% de la població, que havia estat marginada i condemnada a viure en la misèria, es reintegraria als centres de decisió i, de cop i volta, portaria les regnes polítiques del país. De manera esquemàtica, podríem dir que els blancs sud-africans renunciaven al poder polític a canvi de mantenir el poder econòmic. Les posicions van començar a moure's. El Govern es comprometia a decretar una amnistia política i a acollir tots els exiliats sense delictes de sang, s'instaurava la llibertat total de premsa i el CNA de Mandela oferia com a primera contrapartida la suspensió *sine die* de la lluita armada. Les negociacions es van formalitzar i el desembre de 1991 es va iniciar la Convention for Democratic South Africa (CODESA) que al llarg de 1991-1994, amb més o menys força, seria el marc de referència dels debats que havien de donar cara i ulls a la nova Sud-àfrica, la nació de l'arc de Sant Martí.

L'abril de 1994, amb les eleccions guanyades amb el 62% dels vots, Mandela iniciava el seu mandat amb els objectius immediats de redactar la Constitució definitiva, establir canals i institucions de diàleg i reconciliació en un país profundament dividit, i recuperar l'estabilitat social i econòmica mitjançant receptes d'ortodòxia econòmica i un Programa de Reconstrucció i Desenvolupament amb evidents reminiscències keynesianes, plantejat a partir d'un massiu programa d'infraestructures per facilitar l'ocupació i reduir desequilibris. Déu n'hi do! ●

Notes

1. Peter Vale exposa com el Servei de Seguretat Nacional es va basar en la US National Security Act de 1947 dels Estats Units (Vale, 2003).
2. Vicepresident del CNA des de 1955 i president en funcions des de 1967 després de la mort d'Albert Luthuli.
3. Amb un valor estimat d'uns 61 milions de rubles i que es va traduir en la capacitat de més de 2.000 activistes del CNA en institucions militars soviètiques des de 1963 fins a 1991.
4. Fins i tot al si de la mateixa església reformada calvinista holandesa (baluard legitimador moral de l'apartheid) va aparèixer la figura d'Allan Boesak, mestís d'origen, que començà la seva pròpia lluita contra la segregació racial.
5. “Quina classe de llibertat se m'ofereix quan l'organització del meu poble continua estant prohibida? Quina classe de llibertat se m'ofereix quan puc ser detingut per no portar un passí? Quina classe de llibertat se m'ofereix quan he de demanar permís per viure en una zona urbana? Quina classe de llibertat se m'ofereix si fins i tot la meua ciutadania com a sud-africà no és respectada? Només els homes lliures poden negociar. Els presoners no poden formalitzar contractes (...). No puc ni penso fer promeses en un moment en què vosaltres, el poble, i jo no som lliures. No es pot separar la vostra llibertat de la meua. Tornaré” (Mandela, 1995: 541).

Referències bibliogràfiques

- BOSCH**, Alfred. “Sud-Àfrica. El vol cap a la Llibertat (1985-1995)”. *Afers: fulls de recerca i pensament*. Vol. 10, No. 21 (1995). P. 305-320.
- DAVENPORT**, T.R.H. *The Transfer of Power in South Africa*. Toronto: University of Toronto Press, 1998.
- MANDELA**, Nelson. *Un largo camino hacia la libertad*. Madrid: Ed. El País, 1995.
- NACIONS UNIDES**. *The United Nations and Apartheid 1948-1994*. Nova York: Nacions Unides, 1994.
- SHUBIN**, Vladimir. “The USSR and Southern Africa during the cold war”. Centro de Studi Storici e Politici su Africa e Medio Oriente – Occasional Paper 1. Bologna, novembre de 2008.
- VALE**, Peter. “Pivot, puppet or periphery: the cold war and South Africa”. *Working Paper: #9* (Setembre de 2003). New York University: International Center for Advanced Studies.
- WORDEN**, Nigel. *The Making of Modern South Africa. Conquest, Segregation and Apartheid*. Oxford: Blackwell Publishers, 1994.